

Олена Цапок

*(к.філол.н., доцентка, доцентка кафедри журналістики,
реклами та PR-технологій*

Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького)

ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ ВИСВІТЛЕННЯ ВОЄННОГО КОНТЕНТУ У ВІТЧИЗНЯНИХ МЕДІА

Свобода слова є фундаментальним правом кожної людини. Це право дає змогу кожній особі вільно збирати, опрацьовувати та поширювати інформацію у будь-який дозволений законом спосіб і на будь-яку аудиторію, незалежно від кордонів. Проте таке право не абсолютне, зокрема в нашій державі воно має обмеження, пов'язані з інтересами національної безпеки, дотриманням територіальної цілісності держави, громадського порядку в ній, а також дотриманням законних прав і свобод громадян, що зафіксовано в ст. 34 Конституції України.

Відомо, що за режимами доступу інформація буває відкритою й закритою. Саме другий різновид прямо стосується обмежень свободи слова, адже таку інформацію або можна поширювати для аудиторії на певних умовах, або законом заборонено поширювати взагалі. Одним із інформаційних тематичних напрямів, яких стосуються ці обмеження та заборони, є воєнна проблематика, що особливо стала актуальною у зв'язку з повномасштабною російською агресією на території нашої країни.

Необхідно зауважити, що законодавче обмеження щодо поширення певних відомостей із військової сфери були визначені ще до війни. Так, у ст. 8 Закону України «Про державну таємницю» до неї зараховано, зокрема, відомості зі сфери оборони, як-от: про зміст стратегічних і оперативних планів та інших документів бойового управління, про підготовку та проведення військових операцій, стратегічне та мобілізаційне розгортання військ, про їх організацію, чисельність, дислокацію та бойову й мобілізаційну готовність, про озброєння та матеріально-технічне забезпечення Збройних Сил України тощо [1]. Водночас із посиленням російської агресії такі обмеження набули ще більшої значущості й потребували додаткових юридичних уточнень.

Те, що надмірна деталізація локації певних військових дій та наслідків уражень від бомбардувань та обстрілів ворога може коригувати його подальші дії й додавати небезпеки та посилювати загрозу життю військових та цивільного населення України, стало зрозуміло відразу з початком війни. Надзвичайно оперативне та дуже детальне розкриття подібної інформації не лише давало змогу поінформувати аудиторію про те, що відбувалося, а й необачно допомагало ворогу отримати

відомості, які він міг успішно використати для своїх подальших дій. Також велика кількість задокументованої та ретрансльованої в медіа інформації, отриманої із соціальних мереж, про пересування не тільки ворожих, а й наших військ завдала посутньої шкоди останнім. Зважаючи на це, Управління зі зв'язків з громадськістю ЗСУ повідомило про заборону знімати військову техніку та об'єкти інфраструктури. Також у його зверненні наголошено на забороні знімати дороги загального користування, блокпости та укріплення, розташування, зосередження чи переміщення військових частин, розташування й переміщення сил оборони.

Реакцією військового керівництва країни на поширення такого контенту в ЗМІ стало підписання Наказу Головнокомандувача Збройних Сил України про взаємодію між військовими та ЗМІ на початку березня 2022 року [2]. У ньому наведено перелік відомостей, розголошення яких може призвести до обізнаності противника про дії ЗСУ, про сили оборони, негативно вплинути на перебіг виконання завдань.

Також важливо, що в Наказі визначено алгоритм дії командувачів видів (сил) та командирів військових частин і підрозділів ЗСУ під час роботи з представниками ЗМІ, подано порядок акредитації та правила роботи представників медіа в районі бойових дій. Згідно з цим документом, на військові об'єкти можуть бути допущені тільки акредитовані журналісти з дозволу командира підрозділу [2].

Крім того, для роботи медійників у контексті їхнього розуміння, яку інформацію можна чи не варто поширювати під час війни, вагомим став закон про кримінальну відповідальність за оприлюднення інформації про пересування ЗСУ та переміщення зброї й боєприпасів в Україну, що прийнято в парламенті 24 березня 2022 року. Цим законом доповнено ст. 114 Кримінального кодексу України (ст. 114-2). Основною підставою для притягнення до відповідальності в цьому разі є повідомлення подібної інформації без попереднього її оприлюднення Генеральним штабом ЗСУ, Міністерством оборони України, головним управлінням розвідки МО України, СБУ чи офіційними джерелами країн-партнерів. За цим законом не можна сповіщати про траєкторію та місце потрапляння ракет; назви вулиць, зупинок транспорту, магазинів, заводів тощо; переміщення українських військових, воєнних об'єктів; роботу українських ППО; місце обстрілу чи потрапляння снаряду; номери автомобілів, бронетехніки; імена потерпілих чи загиблих, якщо вони офіційно не оприлюднені; координати боїв та інформацію з геолокаційною прив'язкою, що дає змогу чітко встановити ці координати.

До правопорушень, визначених цією статтею, не застосовують строки давності, тож притягнути до відповідальності за них можна в будь-який час. За повноваженнями розслідування цих порушень проводитиме Служба безпеки України.

Після набуття чинності зазначеного вище закону виявилось, що, зважаючи на такі заборони й правові обмеження, журналістам складно збирати інформацію в місцях бойових дій та місцях ракетних чи інших уражень. До того ж не можливо зовсім її не повідомляти, адже вона є значущою для суспільства й запотребованою ним під час війни. З огляду на таку важливість воєнного контенту, жорсткі обмеження щодо його поширення були пом'якшені завдяки спільним домовленостям між військовими та медійниками щодо можливого часу оприлюднення окремих із перерахованих вище відомостей, зокрема про обстріли, потрапляння снарядів, ракет чи БПЛО. Це розкрито в спільній заяві Міністерства культури та інформаційної політики України, Міністерства оборони України та представників ЗМІ, що була оприлюднена в кінці квітня 2022 року [3]. Усі сторони-ініціатори цієї заяви наголосили, що під час війни має бути баланс між доступом преси до подій та безпекою держави. Вони між собою погодилися, що журналісти можуть збирати інформацію на місцях відразу після обстрілів, проте оприлюднювати зібрану інформацію доцільно із певною затримкою в часі: для цивільних об'єктів через три години, а для військових – через дванадцять годин. Таке відтермінування в часі оприлюднення отриманої з місця події інформації мінімізує імовірну шкоду від розголошення її деталей та подробиць.

Отже, журналісти під час війни у процесі збору, опрацювання та поширення воєнного контенту мають враховувати й дотримуватися юридичні норми щодо нього, які зафіксовані в Конституції України, відповідних законах України та наказах і рекомендаціях військового керівництва. Це дасть змогу надати аудиторії важливу інформацію без ризику завдати шкоду безпеці громадян й держави в період воєнного стану в країні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про державну таємницю». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text> (дата звернення: 7.10.2022).
2. Наказ Головнокомандувача Збройних Сил України №73 від 03.03.2022 «Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану». URL: https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/nakaz_73_zi_zminamu.pdf (дата звернення: 9.10.2022).
3. Спільна заява Міністерства культури та інформаційної політики України, Міністерства оборони України та представників ЗМІ. URL: <https://cutt.ly/pBvWJcu> (дата звернення: 9.10.2022).